

DOI: 10.33663/0869-2491-2025-36-306-318

УДК 340.5

**О. В. БАТАНОВ,**

доктор юридичних наук, професор\*

ORCID: 0000-0002-0239-4539

## ГЕНЕТИЧНІ ВИТОКИ МУНІЦИПАЛЬНОГО ПРАВА В ДОКТРИНІ ТА ПРАКТИЦІ МУНІЦИПАЛІЗМУ

У статті аналізуються дискусійні питання становлення муніципального права як галузі національного права України в контексті розвитку муніципалізму. Розкрито зміст поняття «муніципальний» з точки зору римського права. У цьому аспекті досліджено основні фактори, які зумовлюють формування принципів, предмета, методу, функцій, джерел муніципального права. Показано діалектичний взаємозв'язок між процесами становлення муніципалізму в сучасній Україні та станом реалізації принципів місцевого самоврядування та муніципального права з точки зору формування правосуб'єктності територіальної громади. Доводиться, що важливість вивчення теоретичних проблем муніципального права визначається потребами розвитку місцевого самоврядування загалом, а також необхідністю розробки методологічних підходів до ціннісного розуміння сучасного муніципалізму.

**Ключові слова:** муніципальне право, муніципалізм, муніципальна влада, місцеве самоврядування, територіальна громада, муніципальні права людини, муніципальні традиції, верховенство права, демократія.

### **Batanov Oleksandr. Genetic Origins of Municipal Law in the Doctrine and Practice of Municipalism**

The article analyses the controversial issues of formation of municipal law as a branch of national law of Ukraine in the context of development of municipalism. The author reveals the content of the concept of 'municipal' from the point of view of Roman law. In this aspect, the main factors that determine the formation of principles, subject matter, method, functions, and sources of municipal law are investigated. The author shows the dialectical relationship between the processes of formation of municipalism in modern Ukraine and the state of implementation of the principles of local self-government and municipal law in terms of formation of legal personality of a territorial community. The author proves that the importance of studying theoretical issues of municipal law is determined by the needs of local self-government development in general, as well as the need to develop methodological approaches to the value understanding of modern municipalism.

**Key words:** municipal law, municipalism, municipal authorities, local self-government, territorial community, municipal human rights, municipal traditions, rule of law, democracy.

---

\* **Batanov Oleksandr**, Doctor of Juridical Sciences, Full Professor

**Вступ.** Одним із найбільш важливих етапів у процесі становлення та розвитку конституціоналізму, громадянського суспільства та демократичної правової державності в Україні є визнання місцевого самоврядування та, на цій основі, – формування муніципального права як самостійної галузі права України. Сьогодні муніципальне право – це галузь права, яка стрімко формується та динамічно розвивається. В основі її існування знаходяться об'єктивні підстави, які пов'язані насамперед з наявністю самостійного для муніципального права предмета правового регулювання як особливої сфери суспільних відносин, які виникають у процесі децентралізації влади на базі тієї системи самоорганізації населення, яка визнається за місцем проживання людини, у процесі організації та функціонування муніципальної влади та реалізації муніципальних прав людини.

Є низка чинників, які зумовлюють виникнення, становлення та відокремлення муніципального права в окрему самостійну галузь національного права.

По-перше, у суспільстві та державі склалася стійка і стабільна система суспільних відносин, пов'язаних зі здійсненням місцевого самоврядування, насамперед організацією та функціонуванням муніципальної влади, а також реалізацією та захистом муніципальних прав людини.

По-друге, динамічне кількісне та якісне збільшення правових норм та інститутів, які регламентують відносини у сфері місцевого самоврядування, передусім у частині щодо організації та функціонування муніципальної влади, а також реалізації та захисту муніципальних прав людини.

По-третє, конституційне визнання та гарантування місцевого самоврядування на основі концепції статусних характеристик територіальної громади як первинного суб'єкта муніципальної влади, головної організаційної ланки місцевого самоврядування, основного носія його функцій і повноважень, важливішої складової системи інститутів конституційного ладу, у рамках якого визнаються, формуються муніципальні владовідносини та реалізуються муніципальні права людини.

По-четверте, важливим є фактор муніципальних інтересів, які синергетично пов'язані із забезпеченням життєдіяльності територіальних громад, детермінуючи сутність та зміст питань місцевого значення.

По-п'яте, визнання державою самостійності об'єктів муніципально-правового регулювання – питань місцевого значення, тобто питань (справ), які впливають із колективних інтересів жителів – членів відповідної територіальної громади.

По-шосте, виникнення проблеми існування та функціонування муніципального права як самостійної галузі національного права значною мірою детерміновано та продиктовано динамічним розвитком не лише права та законодавства загалом, процесами рецепції міжнародних демократичних стандартів і зарубіжних муніципальних моделей, а й викликами, які існують перед українською юридичною наукою, необхідністю її активного реагуван-

ня на суспільно-політичні та економічні зміни. Не менш важливими є виклики організаційного та навчально-методичного характеру, пов'язані з процесами та труднощами викладання дисциплін муніципально-правового профілю в освітніх закладах<sup>1</sup>.

Правильна оцінка зазначених та інших чинників, чітке розуміння тенденцій розвитку муніципального права в Україні та загалом у сучасному світі, врешті-решт, зрозумілі, повні та системні відповіді на актуальні питання муніципальної теорії та виклики практики багато у чому залежать від стану національної муніципальної доктрини. Сама ж українська муніципальна доктрина є віддзеркаленням тих здобутків і проблем, традицій та новацій, які існують у вітчизняній юридичній науці загалом.

**Огляд літератури.** На сучасному етапі розвитку правової науки дедалі більша увага вчених приділяється проблемам місцевого самоврядування, муніципального права та сучасного муніципалізму. За останні три десятиліття вітчизняна юридична наука виробила певні підходи до окремих проблем теорії муніципального права, чому сприяли праці М. О. Баймуратова, В. І. Борденюка, О. М. Бориславської, І. А. Галіахметова, К. В. Головка, В. П. Грбової, І. В. Дробуш, Б. В. Калиновського, Н. В. Камінської, В. М. Кампа, М. І. Корнієнка, В. В. Кравченка, А. Р. Крусян, П. М. Любченка, Н. В. Мішиної, М. П. Орзіха, В. Ф. Погорілка, М. О. Пухтинського, С. Г. Серьогіної, В. А. Стрільчука та ін.

**Постановка проблеми дослідження.** Прийняття Конституції України, формування законодавства про місцеве самоврядування, розвиток доктрини муніципального права стали потужним поштовхом до активізації української муніципалогії, одним із найбільш актуальних і перспективних напрямів якої й є проблема сучасного муніципалізму, його системи, принципів, функціонально-телеологічної ролі у процесах становлення та розвитку муніципального права як галузі права, науки та навчальної дисципліни. Відповідний інтерес до цієї тематики зумовлений тим, що проблеми муніципального права потребують додаткового дослідження не лише з т. зв. з'ясування його місця в системі права (галузевий аспект), юридичної науки (доктринальний аспект) та юридичної освіти (освітній аспект), а й переосмислення усієї філософії взаємозв'язку людини та муніципального права, формування його людinovимірної концепції.

Виходячи з цих міркувань, метою і завданням дослідження є висвітлення генетичних витоків муніципального права в доктрині та практиці муніципалізму.

**Виклад основного матеріалу.** Формування сучасної доктрини муніципального права є своєрідним детектором розвитку демократії в Україні, що концентрує усі найскладніші суспільно-політичні, господарсько-економічні, соціально-культурні та інші проблеми перехідного періоду, віддзеркалює його суперечливість, незавершеність та невизначеність багатьох процесів і рішень. Багато з цих та інших питань муніципальної доктрини вже тривалий

час перебуває у фокусі уваги вітчизняних науковців, завдяки науковим розвідкам яких відбувається доволі активний творчий пошук нових методик, підходів до аналізу муніципально-правових явищ і процесів. Проте слід констатувати, що вітчизняна юридична наука приділяє увагу проблемам муніципально-правової доктрини доволі фрагментарно та ситуативно, які залишаються сферою наукових інтересів доволі вузького кола вчених-правознавців<sup>2</sup>. Це, безумовно, негативно віддзеркалюється на процесах законотворення, практиці муніципального правокористування, експертному забезпеченні муніципальної реформи, вивченні засад місцевого самоврядування в закладах юридичної освіти тощо.

Прикро й те, що не лише на практиці, а й у теорії фактично ігнорується той факт, що на муніципальному рівні не лише локалізується влада Українського народу та відбувається децентралізація публічної влади, результатом чого й є формування муніципальної влади – публічної влади територіальної громади. На муніципальному рівні реалізується ідея людиновимірності владовідносин, коли останні виступають синергетичним втіленням публічно-самоврядної (муніципальної) влади територіальних громад, їх економічної, соціальної та культурної активності, фокусом реалізації індивідуальних і колективних прав людини за місцем проживання, що є своєрідним детектором демократичності держави та суспільства.

Саме поняття «муніципальний» з'явилося ще до нашої ери у Стародавньому Римі та застосовувалося щодо громад, які раніше були самостійними, підпали під владу Риму та обтяжувалися різними повинностями (*munera*) на його користь, від назви яких, власне кажучи, й походить сам термін «муніципальний» (такі громади називалися *municipia*). Аналізуючи римський етап розвитку місцевого самоврядування, зазначимо, що в цей період у процесі утворення та територіального розширення Римської імперії був сформульований та здійснений на практиці новий підхід до місцевого самоврядування. Створення муніципії як потенційного учасника публічних і цивільних правовідносин почалося ще у IV ст. до н. е. в результаті реформування правового статусу колишніх самостійних міст-держав (*civitates*), які в цей час фактично втратили свою державницьку самостійність та опинилися під владою Стародавнього Риму. Внутрішня автономія цих громад серйозно обмежувалася, а для управління ними з Риму надсилалися спеціальні чиновники – префекти<sup>3</sup>.

Після того як влада Риму поширилася на всю Італію, був прийнятий загальний муніципальний закон – Закон Юлія Цезаря про муніципії (*Lex Julia municipalis*) 45 р. до н. е., який регулював деякі моменти муніципального життя в Італії, зокрема, уніфікував правила міського устрою та суттєво розширив автономію органів самоврядування у місцевих справах. На рівні місцевих громад існували як представницькі органи – народні збори, так і виконавчі – сенати. Контроль за неіталійськими громадами здійснювали спеціальні контролери – куратори, до функцій яких входив лише фіскальний

контроль, а потім, з розширенням їх компетенції, загалом урядовий контроль. Здійснювалися спроби використовувати даний інститут і для захисту інтересів населення стосовно муніципальної верхівки.

Отже, римська епоха по праву була епохою міської громади. Якщо в часи Стародавньої Греції не всі міста були полісами, і не всі поліси були містами<sup>4</sup>, то в часи Римської республіки саме значення міста – згідно з формулою архаїчного римського права *Civis sum Romanus* – стало парадигматичним. Відмінність римського *civitas* від грецького *polis* власне і полягала у сакралізації належності до міської громади. Ці обидва терміни означали не просто політичне утворення, а містили чітку семантичну відсилку на громадівський (муніципальний) спосіб життя, «цивілізованість» майже в сучасному сенсі цього терміна. Власне аристотелівський *zoon politikon* (політична тварина) – це істота, «придатна для життя у полісі»<sup>5</sup>. Ця ж традиція була успадкована Римом, в якому місто стало джерелом і права, і чеснот, і легітимності. Власне інститут *jus quiritium* архаїчного права, який розвинувся у *optimum jus civium Romanorum*, *jus civitatis* та *jus civile* визначав привілеї, що належали виключно Риму, як громаді, та особам, що мали статус громадян.

Громадянство розглядалося як сакральний привілей, невід’ємний від особи: громадянина можна було позбавити життя, але не громадянства без його згоди. Це в політичному, психологічному та культурному сенсі стало тією *differentia specifica*, що чітко охоронялася римлянами протягом періоду Республіки та часів Принципату як священна ознака, яка відрізняє римське суспільство від усіх інших «варварів», включаючи античну Грецію. Статус громадянина, який мав три елементи – *libertas*, *civitas* та *familia* – мав визначальне значення для всіх сторін життя особи – від сімейного, до публічного – та на всі інститути римського суспільства<sup>6</sup>. *Civitas* виступив інструментом державного будівництва та однією з основних підвалин римського суспільства. При цьому, якщо *civitas* розглядався як одна з форм *res publica*, то Рим як державне утворення називався не *civitas*, а *urbs* (власне «вічне місто» – *urbs aeterno*)<sup>7</sup>.

Отже, активне становлення римських муніципій як суб’єктів не лише публічних, а й приватних відносин загалом відповідає сучасному розумінню місцевого самоврядування та муніципального права як конгломерату публічно-приватних відносин і норм, у результаті дії яких і відбувається становлення муніципальної влади. У цьому сенсі варто розуміти вплив муніципального права на процес формування багатьох інститутів публічного права загалом, який, по суті, є сумірним із роллю римського приватного права у формуванні сучасного цивільного права.

У цьому контексті європейська традиція муніципального права найбільшою мірою пов’язана із феноменом муніципалізму, який, із урахуванням генезису відповідної категорії та контексту її застосування в політико-правовій доктрині, ми пропонуємо розглядати, по-перше, як продукт теорії та практики буржуазного місцевого самоврядування (так званий буржуазний

муніципалізм); по-друге, як самостійний дослідницький проєкт у період переходу від класичної муніципальної науки до науки так званого радянського будівництва у 1920-х роках минулого століття; по-третє, за відсутності дефінітивного визначення, по суті, як концептуальна характеристика стану розвитку місцевого самоврядування у певну епоху в певній країні або в зарубіжних країнах загалом; по-четверте, у зв'язку із формуванням муніципальної правосвідомості, свідомим вихованням почуття належності до рідної спільноти, свого населеного пункту, «малої батьківщини»; по-п'яте, як ідеологія і практика місцевого самоврядування на рівні населеного пункту, на рівень вище порівняно з територіальною (сусідською) громадою; як практична реалізація основних засад, принципів і можливостей міської (селищної, сільської) автономії; по-шосте, органічна частина конституціоналізму та результат розвитку концепцій місцевого самоврядування під впливом його принципів та ключових ідей; по-сьоме, як стійка цивілізаційна традиція, свого роду парадигма існування, що забезпечує демократичність влади та розвитку громадянського суспільства, а також модус громадянського світу в його взаємодії з державою<sup>8</sup>.

Також муніципалізм є сучасним напрямом у теорії анархізму – «лібертарний муніципалізм» («комуналізм») Північноамериканських соціальних екологів, на чолі з відомим теоретиком екоанархізму, видатним соціологом та мислителем сучасності Мюрреєм Букчиним. Це варіант так званого міського анархізму як комунальної системи базисного громадянського самоврядування. Лібертарний муніципалізм Мюррея Букчина вміщує місто або околиці у центр революційного процесу та усієї анархістської політики. Стрижнева ідея лібертарного муніципалізму – перетворення муніципальних органів влади на інститут суспільного самоврядування<sup>9</sup>. По суті, це не тільки сучасне тлумачення ідей П. Ж. Прудона, М. О. Бакуніна, П. О. Кропоткіна та інших теоретиків анархізму, а й поглядів Й. Альтузіуса, А. де Токвіля та низки інших видатних мислителів минулого.

В умовах реального муніципалізму, місцеве самоврядування відіграє вагомий роль у процесах формування та функціонування громадянського суспільства, враховуючи, що усі права, свободи та колективні види соціально-політичної, господарсько-економічної та духовно-культурної активності, різні недержавні прояви суспільного життя людей зароджуються та в підсумку реалізуються у територіальних громадах, які утворюють соціальну базу громадянського суспільства. Саме громада, за словами Ю. Л. Панейка, «є головним предметом науки про самоврядування» та посідає «передове місце у розвитку європейського самоврядування»<sup>10</sup>.

По суті, як зазначається в сучасних філософських дослідженнях, громада є середовищем реалізації сутнісного потенціалу особи та задоволення основних екзистенційних потреб людини, зокрема, через: налагодження й підтримання міжособистісних зв'язків, піклування про іншого та водночас відчуття стабільності й особистої безпеки, подолання пасивної тваринної

природи через соціалізацію, формування індивідуальної ідентичності та колективної відданості. Громада в цьому сенсі є ефективним механізмом поєднання особи (індивідуального) та соціуму (колективного)<sup>11</sup>.

Не випадково А. де Токвіль вважав, що «незалежність громади ... логічно випливає із самого принципу народовладдя» та порівнював її свободу зі свободою кожної людини: «Вона вільна й зобов'язана звітувати в своїх діях тільки перед Господом. Звідси випливає правило, що кожна людина є найбільшим і єдиним суддею в тому, що стосується її власних інтересів, і що суспільство тільки тоді має право спрямовувати її дії, коли цими своїми діями вона може завдати суспільству збитку або ж у тому випадку, коли суспільство змушене вдатися по допомогу цієї людини»<sup>12</sup>. Тобто держава не повинна втручатися у справи громад, якщо вони стосуються їхнього власного життя і нікому не завдають шкоди.

Таке філософське осмислення феномена територіальної громади слугує становленню нових філософських, політологічних і правових дискурсів щодо сутнісного, змістового, аксіологічного, онтологічного, функціонально-телеологічного розуміння сучасного муніципалізму. Незважаючи на велику кількість галузевих досліджень, проблема територіальної громади не вивчалася комплексно, цілісно, що спричинило фрагментарність і розпорошеність уявлень про цей феномен. Проблема оптимального облаштування територіальної громади в сучасному, швидко змінюваному соціумі й оптимізація взаємин з центральною владою та іншими соціальними суб'єктами заради створення умов для повноцінної життєдіяльності людини є гостроактуальною та потребує теоретичної концептуалізації. Соціально-філософський аналіз феномена територіальної громади потребує всебічного вивчення її мисленневих моделей, що сприятиме вдосконаленню соціальних практик щодо її організації та розвитку. Рефлексія соціально-філософських вимірів феномена територіальної громади як модернізованого інституту традиційної світової та української культури є актуальною та своєчасною у філософських розмислах сьогодення<sup>13</sup>.

Тобто, з огляду на проблеми прав людини та муніципально-правового виміру їх реалізації з позиції генезису, сучасного стану та перспектив розвитку муніципалізму, слід виходити з того, що, незважаючи на полісуб'єктність муніципальної влади, формоутворюючою основою муніципально-владних відносин є насамперед територіальна громада. Саме територіальна громада є необхідною демократичною протиположністю центральній владі і сприяє обмеженню виявів свавілля з боку держави. Передача тих чи інших повноважень на рівень територіальних громад дає змогу запобігти зайвій концентрації влади на центральному рівні, переобтяженню центрального апарату місцевими справами<sup>14</sup>. Адже, як зазначав А. де Токвіль, «поділ муніципальної влади, згідно з американською системою, між великим числом громадян зовсім не викликає остраху, що в громаді виникне надто багато посад. У Сполучених Штатах справедливо вважають, що любов до батьківщини є своєрідним куль-



том, що люди тим щиріше його сповідують, чим частіше його справляють. Отже, життя громади не завмирає ні на секунду; воно щоденно виказує себе то у виконанні того чи того обов'язку, то у використанні того чи того права. Постійна причетність до політики викликає в суспільстві безперервний і розмірений рух, активізує його життя, не порушуючи в той самий час його спокою»<sup>15</sup>.

У розвинутих зарубіжних країнах колосальний інтерес до проблематики завдань та функцій громади у 1990-х роках пов'язують із створенням сприятливих умов для відродження принципів верховенства права та демократії, підтвердження зв'язку між розвитком територіальної громади, місцевого самоврядування, формуванням громадянського суспільства, соціальної державності та рішучою політикою реформ. У цьому контексті заслуговує на увагу позиція американського дослідника Р. Баркера, який, характеризуючи розширення можливостей особистісної реалізації, що відбувається через взаємини у громаді, наголошував, що під громадами розуміються «групи індивідів або сімей, члени якої: поділяють певні цінності, мають спільні інтереси, або користуються послугами тих самих служб та організацій, або живуть в одній місцевості»<sup>16</sup>.

Такий людиновимірний підхід до територіальних громад як до структуруючого елементу системи місцевого самоврядування, основного носія його функцій і повноважень, а не як до його другорядного й побічного компонента, дає змогу не лише провести ефективну реформу у сфері децентралізації та відродити розуміння місцевого самоврядування як форми реалізації громадоправства в буквальному значенні слова, а й створити ефективні механізми реалізації та захисту муніципальних прав людини, що, своєю чергою, є іманентною ознакою реального муніципалізму.

Найважливіші суспільно значущі характеристики територіальної громади як первинного суб'єкта муніципальної влади мають прояв у тому, що вони формують уявлення кожної людини як жителя села, селища або міста про особливості ментальності суспільства та держави, демократичні інститути публічної влади та механізм її здійснення. Усі публічно-владні самоврядні інститути не нав'язуються населенню згори, а сягають своїм корінням у сутнісні природно правові ознаки територіальної громади як первинної суб'єктної основи громадянського суспільства. У цьому контексті згадаємо особливе ставлення до феномену територіальної громади Івана Франка, який вказував, що «громада, то перша і найменша одиниця адміністративна; з громад складаються повіті, в повітів край, з країв держава. Як би так узяти порівнянє з тіла людського, то можна би сказати, що держава, те цілий чоловік, краї, то єго поодинокі сугави, повіті, то в тих сугавах різні органи, як кости, жиди, стягачі і т. і., а громади, то ті найменші комірки, з котрих складається ціле тіло і кожда єго частина»<sup>17</sup>.

Виходячи з цього, стан правової держави, ефективної державності, цивілізованого громадянського суспільства та муніципалізму залежить від рівня роз-



виненості та самоорганізованості місцевого населення в дієздатні територіальні громади, якості їх функціонування, здатності взяти на себе відповідальність за стан вирішення питань місцевого значення тощо. Так, на думку Т. В. Семигіної і Д. О. Лиховид, «набуття громадами суб'єктності стало виявом політичної активності в широкому сенсі і підтверджує, що формування громад слугує забезпеченню як індивідуальних, так і суспільних потреб. Крім того, сьогодні із зростанням процесів децентралізації та плюралізації у наданні соціальних послуг територіальна громада стала потужним ресурсом у вирішенні соціальних проблем населення». Такий соціетальний погляд на сучасну громаду, на їх думку, «дає підстави для концептуалізації цього поняття з огляду на соціально-політичні перетворення та потребу розуміти сильні сторони громади, її потенціал до активізації і зміни ситуації в громаді на краще»<sup>18</sup>.

Вважаємо, що усвідомлення феномена територіальної громади як первинного суб'єкта муніципальної влади й інституційної та функціонально-телеологічної основи децентралізаційних процесів має колосальне доктринальне та праксеологічне значення у контексті розуміння сутності сучасного муніципалізму. У цьому контексті заслуговує на увагу позиція І. М. Гринчишина, який, досліджуючи актуальні проблеми забезпечення добробуту територіальних громад в умовах поглиблення соціально-економічної диференціації, доводить, що «синтезом різних теоретичних конструкцій, теорій та концепцій є імперативи високого рівня та якості життя, можливостей людського розвитку жителів територіальної громади незалежно від місця проживання. З огляду на це громадоцентричний та диференційований підходи обґрунтовані потребою у встановленні спільної відповідальності органів місцевого самоврядування і жителів громади за забезпечення добробуту, з одного боку, та забезпечення збалансованого розвитку територіальних громад – з іншого, що в підсумку сприятиме послабленню суперечності між соціальною справедливістю та економічною ефективністю»<sup>19</sup>.

Власне кажучи, саме питання щодо розуміння природи територіальної громади, її прав як колективного суб'єкта конституційних відносин, а також соціально-політичної форми реалізації більшості індивідуальних суб'єктивних прав людини, є центральним в історії муніципально-правової думки. З одного боку, у сучасній муніципальній доктрині доведено прямий зв'язок розвитку територіальних громад зі становленням четвертого покоління прав людини, однією з основних цінностей яких є автономність індивіда<sup>20</sup>. З іншого боку, слід розуміти, що лише природно-правове розуміння місцевого самоврядування як історично зумовленої й інституціоналізованої форми самоорганізації людини за місцем проживання є основною формою віддзеркалення взаємовідносин між державою та громадянським суспільством у правовому просторі муніципалізму.

**Висновки.** Результати проведеного дослідження свідчать, що сучасне муніципальне право як галузь права є продуктом теорії муніципалізму та багатовікової практики місцевого самоврядування, результатом розвитку

його концепцій і моделей під впливом принципів і ключових ідей демократії, правовладдя та прав людини. Це своєрідна та унікальна нормативно-правова модель стану розвитку місцевого самоврядування у певній країні (національне муніципальне право), окремому континенті (наприклад, європейське муніципальне право) або світі (глобальне муніципальне право, міжнародне муніципальне право) загалом.

Виходячи з розуміння муніципалізму як стійкої цивілізаційної традиції, свого роду парадигми існування соціуму, що забезпечує демократичність влади та розвитку громадянського суспільства, а також модусу громадянського світу в його взаємодії з державою, муніципальне право слід розглядати не лише з позиції визнання та гарантування місцевого самоврядування державою (позитивне муніципальне право), а й у синергетичному зв'язку із формуванням муніципальної правосвідомості та муніципальної культури, процесами реалізації муніципальних прав людини, вихованням почуття належності до територіальної громади як «малої батьківщини», у загальному контексті розвитку конституціоналізму (природне муніципальне право). Це феномен, властивий виключно конституційній державі, в якій не лише визнаються, проголошуються, а й реально діють принципи правовладдя, людиноцентризму, поділу влади, субсидіарності та децентралізації тощо.

Саме тому в умовах демократичних перетворень і сучасних євроінтеграційних процесів найбільш принципового значення набуває переосмислення фундаментальних засад теорії муніципального права, насамперед його принципів, а також предмета та методу регулювання цієї галузі права, її функцій тощо. Адже саме завдяки цим основоположним категоріям муніципальне право виокремлюється як власне самостійна галузь українського права і визначається сфера її регулятивної дії.

1. Батанов О. В. Теорія муніципального права: монографія. Київ: Юрінком Інтер, 2024. С. 6–8; 2. Баймуратов М., Кофман Б., Хван Р. Пропілеї муніципального права демократичної держави та її муніципальної правової політики: монографія. Одеса: Фенікс, 2024. 336 с.; Батанов О. В. Теорія муніципального права: монографія. Київ: Юрінком Інтер, 2024. 412 с.; Галихметов І. А. Муніципальне право України: методологія становлення та розвитку: монографія. Київ: КНЕУ, 2016. 343 с.; Любченко П. М. Муніципальне право: підручник. Харків: Право, 2019. 512 с.; 3. Баймуратов М. О. Роль римських муніципій в становленні сучасного місцевого самоврядування: порівняльно-історичне дослідження. *Порівняльно-правові дослідження*. 2007. № 1/2. С. 189–198; 4. Davies J. The 'Origins of the Greek Polis': Where should We be Looking? *The Development of the Polis in Archaic Greece* / Lynette G. Mitchell and P. J. Rhodes (ed.). London and New York: Routledge, 1997. P. 14; 5. Pagden A. Europe: Conceptualizing a Continent. *The Idea of Europe. From Antiquity to the European Union* / ed. by Anthony Pagden. Cambridge et al.: Woodrow Wilson Center Press; Cambridge University Press, 2002. P. 40; 6. Ortolan J. The History of Roman Law: From the text of Ortolan's *Histoire de la Legislation Romaine et Generalisation du droit* (Edition of 1870). London: Butterworths, 1871. P. 572–573; 7. Петrenchко О. Суспільно-політичний розвиток Римської Імперії в I – на поч. III ст. н. е.: від «відновленої» Республіки до сенатської монархії: моногра-

фія. Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2009. С. 7; **8.** Батанов О. В. Акіосфера муніципалізму як фундамент розвитку сучасного муніципального права. *Право України*. 2014. № 5. С. 97–105; **9.** Bookchin M. Social Ecology and Communalism. Oakland: AK Press, 2007. 136 p.; **10.** Наука адміністрації й адміністративного права. Загальна частина (за викладами професора Юрія Панейка) / укладачі: В. М. Бевзенко, І. Б. Коліушко, О. Р. Радишевська, І. С. Гриценко, П. Б. Стецюк. Київ: ВД «Дакор», 2016. С. 215; **11.** Цицик О. І. Громада в трансформаційних умовах українського суспільства: філософсько-правова рефлексія: дис. ... д-ра філософ. за спец. 081. Львів, 2021. С. 21–22; **12.** Токвіль Алексіс де. Про демократію в Америці / пер. з франц. Київ: Всесвіт, 1999. С. 67; **13.** Сосунівський С. В. Територіальна громада: соціально-філософський аналіз: дис. ... канд. філософ. наук: спец. 09.00.03. Запоріжжя, 2021. С. 18–19; **14.** Альошина Н. М. Територіальна громада як суб'єкт права: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.01. Харків, 2014. С. 1; **15.** Токвіль Алексіс де. Про демократію в Америці / пер. з франц. Київ: Всесвіт, 1999. С. 69–70; 16. Barker R. Community. *The Social Work Dictionary* [3d ed.; ed. By Barker R]. Washington: NASW Press, 1996. P. 68; **17.** Франко І. Що таке громада і чим вона повинна бути? Франко І. *Зібрання творів: у 50 т.*: Т. 44. Кн. 2: Економічні праці (1888–1907) / упоряд. та комент. А. Л. Перковського, Н. О. Тимочко, Є. А. Шаблія, П. В. Юрченка; Ред. Т. І. Дерев'янкін. Київ: Наук. думка, 1985. С. 175; **18.** Семигіна Т. В., Лиховид Д. О. «Громада» чи «спільнота»? (інтерпретації феномену громади сучасними науковцями). *Нова парадигма*. 2014. Вип. 123. С. 191; **19.** Гринчишин І. М. Бюджетні механізми забезпечення добробуту територіальних громад в умовах соціально-економічної диференціації: дис. ... д-ра економ. наук: спец. 08.00.05; 08.00.08. Львів, 2021. С. 382; **20.** Альошина Н. М. Територіальна громада як суб'єкт права: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.01. Харків, 2014. С. 7.

### References

1. Batanov O. V. Teoriia munitsypalnoho prava: monohrafiia. Kyiv: Yurinkom Inter, 2024. S. 6–8 (ukr);
2. Baimuratov M., Kofman B., Khvan R. Propilei munitsypalnoho prava demokratychnoi derzhavy ta yii munitsypalnoi pravovoi polityky: monohrafiia. Odesa: Feniks, 2024. 336 s. (ukr);
3. Batanov O. V. Teoriia munitsypalnoho prava: monohrafiia. Kyiv: Yurinkom Inter, 2024. 412 s. (ukr);
4. Haliakhmetov I. A. Munitsypalne pravo Ukrainy: metodolohiia stanovlennia ta rozvytku: monohrafiia. Kyiv: KNEU, 2016. 343 s. (ukr);
5. Liubchenko P. M. Munitsypalne pravo: pidruchnyk. Kharkiv: Pravo, 2019. 512 s. (ukr);
6. Baimuratov M. O. Rol rymsskykh munitsypii v stanovlenni suchasnoho mistsevoho samovriaduvannia: porivnialno-istorychne doslidzhennia. *Porivnialno-pravovi doslidzhennia*. 2007. № 1/2. S. 189–198 (ukr);
7. Davies J. The 'Origins of the Greek Polis: Where should We be Looking? *The Development of the Polis in Archaic Greece* / Lynette G. Mitchell and P. J. Rhodes (ed.). London and New York: Routledge, 1997. P. 14 (eng);
8. Pagden A. Europe: Conceptualizing a Continent. *The Idea of Europe. From Antiquity to the European Union* / ed. by Anthony Pagden. Cambridge et al.: Woodrow Wilson Center Press; Cambridge University Press, 2002. P. 40 (eng);
9. Ortolan J. The History of Roman Law: From the text of Ortolans Histoire de la Legislation Romaine et Generalisation du droit (Edition of 1870). London: Butterworths, 1871. P. 572–573 (eng);
10. Petrechko O. Suspilno-politychnyi rozvytok Rymsskoi Imperii v I – na poch. III st. n. e.: vid «vidnovlenoi» Respubliky do senatskoi monarkhii: monohrafiia. Lviv: Vydavnychiy tsentr LNU imeni Ivana Franka, 2009. S. 7 (ukr);
11. Batanov O. V. Aksiosfera munitsypalizmu yak fundament rozvytku suchasnoho munitsypalnoho prava. *Pravo Ukrainy*. 2014. № 5. S. 97–105 (ukr);

9. Bookchin M. *Social Ecology and Communalism*. Oakland: AK Press, 2007. 136 p. (eng);
10. *Nauka administratsii y administratyvnoho prava. Zahalna chastyna (za vykladamy profesora Yurii Paneika) / ukladachi: V. M. Bevzenko, I. B. Koliushko, O. R. Radyshevska, I. S. Hrytsenko, P. B. Stetsiuk*. Kyiv: VD «Dakor», 2016. S. 215 (ukr);
11. Tsytsyk O. I. *Hromada v transformatsiinykh umovakh ukrainskoho suspilstva: filosofsko-pravova refleksii: dys. ... d-ra filosof. za spets. 081*. Lviv, 2021. S. 21–22 (ukr);
12. Tokvil Aleksis de. *Pro demokratsiiu v Amerytsi / per. z frants*. Kyiv: Vsesvit, 1999. S. 67 (ukr);
13. Sosunovskiy S. V. *Terytorialna hromada: cotsialno-filocofcky analiz: dyc. ... kand. filocof. nauk: cpets. 09.00.03*. Zaporizhzhia, 2021. S. 18–19 (ukr);
14. Alosyna N. M. *Terytorialna hromada yak subiekt prava: avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk: spets. 12.00.01*. Kharkiv, 2014. S. 1 (ukr);
15. Tokvil Aleksis de. *Pro demokratsiiu v Amerytsi / per. z frants*. Kyiv: Vsesvit, 1999. S. 69–70 (ukr);
16. Barker R. *Community. The Social Work Dictionary* [3d ed.; ed. By Barker R]. Washington: NASW Press, 1996. P. 68 (eng);
17. Franko I. *Shcho take hromada i chym vona povynna buty? Franko I. Zibrannia tvoriv: u 50 t.: T. 44*. Kn. 2: *Ekonomichni pratsi (1888–1907) / Uporiad. ta koment. A. L. Perkovskoho, N. O. Tymochko, Ye. A. Shabliia, P. V. Yurchenka; Red. T. I. Dereviankin*. Kyiv: Nauk. dumka, 1985. S. 175 (ukr);
18. Semyhina T. V., Lykhovyd D. O. «Hromada» chy «spilnota»? (interpretatsii fenomenu hromady suchasnymi naukovtsiamy). *Nova paradyhma*. 2014. Vyp. 123. S. 191 (ukr);
19. Hrynychshyn I. M. *Biudzhetni mekhanizmy zabezpechennia dobrobutu terytorialnykh hromad v umovakh sotsialno-ekonomichnoi dyferentsiatsii: dys. ... d-ra ekonom. nauk: spets. 08.00.05; 08.00.08*. Lviv, 2021. S. 382 (ukr);
20. Alosyna N. M. *Terytorialna hromada yak subiekt prava: avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk: spets. 12.00.01*. Kharkiv, 2014. S. 7 (ukr).

### **Batanov Oleksandr. Genetic Origins of Municipal Law in the Doctrine and Practice of Municipalism**

*The article analyses the controversial issues of formation of municipal law as a branch of national law of Ukraine in the context of development of municipalism. The author reveals the content of the concept of «municipal» from the point of view of Roman law. It is proved that the Roman era was in fact the era of the urban community. It is argued that the formation of Roman municipalities as subjects of not only public but also private relations generally corresponds to the modern understanding of local self-government and municipal law as a conglomerate of public-private relations and norms. In this sense, municipal law influences the process of formation of many public law institutions in general, which is, in fact, comparable to the role of Roman private law in the formation of modern civil law.*

*The author examines the main factors which determine the formation of the principles, subject matter, method, functions and sources of municipal law. Firstly, society and the State have developed a stable system of social relations related to the organisation and functioning of municipal authorities, as well as the implementation and protection of municipal human rights. Secondly, there is a dynamic increase in the number of legal norms and institutions that regulate relations in the field of local self-government. Thirdly, constitutional recognition and guarantee of local self-government based on the concept of status characteristics of the territorial community as the primary subject of municipal power. Fourthly, the factor of municipal interests, which are synergistically linked to ensuring the activities of territorial communities in addressing local issues, is important. Fifthly, the state recognises the independence of the objects of municipal legal regulation – issues of local importance. Sixth, the*

*emergence of the problem of existence and functioning of municipal law as a branch of national law is largely determined by the dynamic development of not only legislation in general, the processes of reception of international democratic standards and foreign municipal models, but also by the challenges facing Ukrainian legal science and education.*

*From this perspective, the author shows the dialectical relationship between the processes of formation of municipalism in modern Ukraine and the state of implementation of the principles of local self-government and municipal law in terms of formation of legal personality of a territorial community. The author proves that the importance of studying theoretical issues of municipal law is determined by the needs of local self-government development in general, as well as the need to develop methodological approaches to the value understanding of modern municipalism.*

**Key words:** *municipal law, municipalism, municipal authorities, local self-government, territorial community, municipal human rights, municipal traditions, rule of law, democracy.*